

Грижак Л. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЗООМОФІЗМ У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ЖІНОК У РОМАНАХ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ

У статті розглянуто особливості зооморфної характеристики жіночих персонажів у художніх творах вікторіанської епохи. Автор аналізує романи, написані Ч. Діккенсом та У. Теккересом, із метою виявити, яким зооморфним метафорам, позитивним чи негативним, ці письменники надавали перевагу, уподібнюючи жіночі персонажі тваринам якогось роду. Зарахування зооморфного найменування до позитивної чи негативної оцінки героїнь залежить від трьох ключових чинників, а саме: від денотативного значення самої зооморфної лексеми, її означення та контексту використання. Два останні фактори відіграють важливу роль, оскільки можуть надати негативного забарвлення позитивному зооморфу і навпаки. З урахуванням цих чинників у процесі дослідження виявлено, що в аналізованих романах автори надають перевагу негативним зооморфним найменуванням персонажів-жінок, порівнюючи їх як із тваринами загалом, так і уподібнюючи їх різним диким і свійським тваринам, таким як амфібії, водні тварини, комахи, павукоподібні, птахи, рептилії, ссавці. Використання диких тварин у зооморфах значно переважало застосування свійських. Серед зооморфних метафор, які використовували письменники для характеристики жінок, траплялися як ординарні дикі тварини, так і екзотичні та міфологічні. Для позитивної характеристики жіночих персонажів Ч. Діккенс використовував тільки одну зооморфну метафору, а У. Теккерей уподібнював їх птахам.

Переважання негативних зооморфних метафор в описі героїнь може свідчити про те, що письменники використовували їх із метою створити негативний образ своїх героїнь, а подальші дослідження інших емоційно-оцінних мовних одиниць, використаних у романах, допоможуть виявити, чи вибір авторами мовних одиниць може бути показником ставлення до жінок та їх суспільного статусу у вікторіанську епоху розвитку Великої Британії.

Ключові слова: вікторіанська епоха, зооморф, зооморфна метафора, жіночий персонаж, роман.

Постановка проблеми. Вікторіанський період вважається епохою процвітання в історії Британії, який також став часом бурхливого розвитку художньої літератури. І хоча художня проза цієї доби неодноразово ставала предметом уваги як літературознавців, так і мовознавців, до сих пір вона залишається невичерпним джерелом дослідження.

Особливий інтерес у науковому плані становить вивчення соціального статусу та ролі жінок у вікторіанську епоху, коли на чолі країни та всієї імперії була жінка. Своєрідним віддзеркаленням тогочасних суспільних відношень можна вважати художню прозу цього періоду, в якій вони представлені через авторське осмислення та інтерпретацію. Філологічний аналіз твору, а саме мовних одиниць, використаних письменниками для створення цілісних жіночих образів, дасть змогу не тільки глибше осягнути авторські інтенції та пререференції в їх описі, але й простежити, як через

вибір мовних одиниць транслюється ставлення до жінок, схвалення чи засудження їхніх дій та вчинків тощо.

Антропоцентричний та лінгвокультурологічний напрями цього дослідження зумовлюють його актуальність, а фокусування уваги саме на жіночих персонажах відповідає інтересам сьогодення, коли проблема гендерної рівності та розширення прав жінок активно пропагується в сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня проза вікторіанського періоду є щедрим об'єктом всебічного вивчення літературознавців, як українських, так і зарубіжних. Серед величезної кількості праць виокремимо кілька, в яких порушуються питання жіноцтва. Так, у дисертації Н. В. Шаміної досліджена жіноча проблематика в її взаємозв'язку із суспільним статусом жінки у вікторіанському суспільстві та її художня інтерпретація в англійській літературі XIX ст. [9]. У роботі

Б. Вільгельм простежена роль жінок у вікторіанській Англії в романі «Джейн Ейр» Ш. Бронте та висвітлені основні проблеми жінок середнього класу в XIX ст. [17]. А наукова праця О. Є. Верьовкіної та В. Є. Гонтар присвячена проблемі прагнення головних персонажей-жінок до зміни їх соціальної ролі та статусу в романах англійських письменників вікторіанської доби [11].

Однак, на відміну від великої кількості літературознавчих досліджень, лінгвістичні особливості романів вікторіанського періоду є маловивченими. Окремі розвідки в цьому напрямі зроблені Л. М. Грижак, Т. В. Давидовою, М. С. Левіщенко, І. І. Морозовою та О. Б. Новосадською. Так, Т. В. Давидова розглядає актуалізацію концепту GOD у художньому дискурсі вікторіанської доби [2], а М. С. Левіщенко вивчає концептосферу та концептуальні домінанти англомовного вікторіанського дискурсу [3]. Вивченню дискурсу жіночих персонажів присвячено низку праць І. І. Морозової [5; 6]. Водночас О. Б. Новосадська вивчає мовні компоненти гендерно-маркованої мовленнєвої поведінки персонажів роману М. Бреддон «Таємниця Леді Одлі» [7].

Проаналізувавши використання емотивів у створенні портретної характеристики жінок-героїнь у романі Ч. Діккенса «Холодний дім», у нашій роботі ми дійшли висновку про перевагу емотивів позитивної оцінки в створеній романістом загальній портретній характеристиці жінок без деталізації їхнього зовнішнього вигляду [1]. А в дослідженні використання оцінних прикметників у зображенні жіночих персонажів у романах вікторіанської епохи, написаних чоловіками та жінками, нами виявлено, що письменники-чоловіки надавали перевагу прикметникам позитивної характеристики, а жінки-письменниці або використовували однакову кількість позитивних і негативних прикметників, або надавали перевагу негативним в описі жіночих персонажів. Однак між письменниками немає істотних відмінностей у виборі найчастіших лексем, які створюють образ жінки як слабкої, безпорадної істоти [10].

Метою цієї розвідки є дослідити, які зооморфні метафори використали романісти вікторіанської епохи для характеристики жіночих персонажів та чи ці мовні одиниці передають позитивне чи негативне ставлення до жіноцтва.

Виклад основного матеріалу. Услід за О. О. Селівановою, зооморфізм трактуємо як «семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким найменування тварин, їхніх частин тіла, ознак та дій за аналогією використовуються на

позначення інших предметних сфер, зокрема, людини, явищ природи, штучного світу, рослин, духовного коду культури тощо» [8, с. 171].

Мовним засобом фіксації перенесення ознак тварини на людину є зооморфне найменування або зооморфна метафора. Проте в сучасній лінгвістиці немає усталеного терміна для позначення цього виду семіотичного перенесення значення, про що, зокрема, говориться в дослідженні Т. І. Міхеєвої [4], тому в роботі ми будемо послуговуватися термінами «зооморф», «зооморфне найменування» та «зооморфна метафора» як взаємозамінними.

Найменування жіночих персонажів різними тваринами несе в собі оцінний компонент, який залежить від кількох чинників. Позитивна або негативна оцінка персонажа-жінки зумовлена, насамперед, значенням зооморфу. Наприклад, одним із значень лексеми *goose* є неформальна характеристика не дуже розумної особистості [14], водночас лексема *swan* має більш позитивну конотацію і може використовуватися для поетичної характеристики індивіда [14].

Наступним не менш вагомим чинником є сполучення зооморфа з іншими лексемами в тексті. Важливість врахування сполучуваності мовних одиниць у тексті продемонструємо на прикладі лексеми *puss*, одним із денотативних значень якої є вираження прихильності в характеристиці молодих жінок [14]. Однак у сполученні з означенням, яке передає негативну характеристику, позитивне денотативне значення цієї лексеми дещо нівелюється, як у цьому випадку: *Out, you silly little puss!* [12, с. 478], та отримує негативне забарвлення. Аналогічно, схвальні означення можуть надавати позитивної оцінки негативному зооморфу, наприклад: ... *a beautiful panther at the Zoological Gardens, so bright of eye, so sleek of coat, so slim in form, so sweet and agile in her spring* [15, с. 355].

Третім важливим чинником виступає контекст вживання зооморфу, оскільки він також може надавати позитивного або негативного значення зооморфним метафоричним найменуванням, зокрема й тим, які не містять ніяких конотацій у своєму денотативному значенні: *“Look with what a camel my lord waltzes,” said M. Victor to Madame d’Ivry, whose slim waist he had the honour of embracing to the same music* [15, с. 293].

З урахуванням усіх цих чинників ми проаналізували чотири романи вікторіанського періоду, а саме: два твори Ч. Діккенса – «Bleak House» і «Great Expectations» та два романи У. Теккерея – «Vanity Fair» і «The Newcomes» з метою виявити,

які саме зооморфні метафори використовуються у творах для характеристики жіночих персонажів, позитивні чи негативні, що може бути одним із показників, як до жіночої статті ставилися в тогочасному суспільстві.

У результаті дослідження нами виявлено 86 зооморфних найменувань жіночих персонажів у вибраних для дослідження романах. Особливості їх застосування авторами представлені у наведеній таблиці.

Таблиця 1
Використання зооморфних метафор для характеристики жінок у романах вікторіанської епохи

	Ч. Діккенс	У. Теккерей
позитивні	4	13
негативні	31	38
Загалом	35	51

Як випливає з даних таблиці, зооморфні метафори негативної оцінки жіночих персонажів значно переважають в обох авторів. Ці дані демонструють, що якщо письменники мали намір порівняти своїх героїнь з якимось тваринами, то вони переважно вибирали негативні зооморфні метафори в досліджуваних творах.

Виокремлені в аналізованих творах зооморфні метафори для характеристики персонажів-жінок можна поділити на кілька груп та підгруп. До першої групи належать такі зооморфні метафори, коли автори уподібнюють своїх героїнь до диких звірів і тварин загалом, наприклад: *A wild beast tamed, you called her* [13, с. 392]; *She has told him that I struck her; – the insolent brute...* [15, с. 449]. Як бачимо з наведених прикладів, негативні зооморфні найменування жінок автори ще й посилюють негативними атрибутивними одиницями, які додають більшої виразності створеному образу. Про невисокий статус жінок у вікторіанському суспільстві може свідчити наступний приклад, де вустами своєї героїні Mrs. Pendennis У. Теккерей іменує жінок «нижчими тваринами», наприклад: *The inferior animals have instincts, you know (I must say my wife is always very satirical upon this point of the relative rank of the sexes)* [15, с. 428].

До другої групи зараховуємо зооморфні метафори, які уподібнюють жінок до диких тварин різного виду. У цій групі можна виокремити кілька підгруп, а саме: **амфібія** (напр., *a sweltering toad* [12, с. 345]); **водна тварина** (напр., *poor little fish* [15, с. 37]); **комаха** (напр., *brimstone black-beetle* [12, с. 530]); **павукоподібна** (напр., *a brimstone*

scorpion [12, с. 345]); **птах** (напр., *like an eagle* [13, с. 52]; *a jackdaw* [12, с. 338] *like a little songbird* [15, с. 206]); **рептилія** (напр., *snaky and fork tongued* [13, с. 192]; *that little serpent* [16, с. 21]; *the boa-constrictor* [15, с. 616]; *the viper* [16, с. 296]); **ссавець** (напр., *the monkey tribe* [12, с. 335]; *panting tigress-like* [12, с. 837]; *little wild vixen* [16, с. 214]; *a little fox* [16, с. 167]; *the greatest lioness* [15, с. 351]). Підгрупа ссавців значно більша – 49% всіх зооморфних найменувань у Ч. Діккенса та 34% в У. Теккерей.

Серед зооморфних метафор траплялися як звичайні дикі тварини *quiet as a mouse* [12, с. 137], так і екзотичні, наприклад: *a horrible old parrot* [12, с. 334]; *such a dromedary* [15, с. 293]; *a camel* [15, с. 293]. Письменники також неодноразово порівнювали своїх героїнь із міфічною твариною – драконом: *the toothless old dragon* [15, с. 90]; *like a dragon* [12, с. 56].

Ще одним видом зооморфних метафор є уподібнення жінок до свійських тварин та птахів, наприклад: *as a maternal hen* [15, с. 362]; *my pretty pet* [12, с. 84]; *old Cheshire cat* [15, с. 362]; *Briggs was the house-dog* [16, с. 477]; *you old goose* [15, с. 363]; *this sheep* [15, с. 267]. Однак використання диких тварин у зооморфах значно переважало застосування свійських – 89% всіх зооморфних найменувань у Ч. Діккенса та 75% в У. Теккерей.

Негативні зооморфні найменування автори застосовували з метою описати: а) неприємну зовнішність героїнь, наприклад: *her hair looking like the mane of a dustman's horse* [12, с. 478]; *a large mouth like a cat's without the whiskers* [13, с. 87]; *the severe possessor of the eagle beak* [15, с. 259]; *abominable sheep-dog* [16, с. 437]; б) непривабливу поведінку та манери героїнь, наприклад: *her bird-like hopping about and pecking at papers* [12, с. 983]; *a serpentine way* [13, с. 192]; *as sulky as a bear* [15, с. 762]; *timid as a fawn* [16, с. 25]; в) недостатні розумові здібності жінок: *What a goose you are!* [12, с. 382]; *can no more play than an owl, she is so stupid* [15, с. 391]; *You have no more sense, Anne, than a goose* [16, с. 260].

Цікавим видається той факт, що Ч. Діккенс використовував тільки одну зооморфну метафору для позитивної характеристики персонажів-жінок, а саме *pet*, наприклад: *Why, my pet of pets* [13, с. 209]. Однак, на нашу думку, цей зооморф також містить певну негативну конотацію, оскільки характеризує жінку як домашню приручену тваринку, яка є відданою своєму господарю.

Разом із тим У. Теккерей для позитивної характеристики героїнь уподібнював їх птахам, наприклад: *the harmless little birds* [15, с. 272];

soft dove-like eyes [16, с. 383]; *like a lark* [16, с. 10]; *you're swans* [16, с. 202], наголошуючи на їхній лагідності та красі.

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз використання зооморфних метафор для характеристики жіночих персонажів (загальної характеристики, зовнішнього вигляду, поведінки, розумових здібностей) у досліджуваних романах вікторіанської доби показав, що в основному автори вживають негативні зооморфні найменування для уподібнення героїнь диким тваринам. Контекст використання зооморфу та його сполучуваність з означувальними словами відіграють основну роль у його інтерпретації як позитивного чи негативного.

Однак порівняно невелика кількість використань таких зооморфних одиниць не дає змоги

однозначно стверджувати, що, вибираючи зооморфи для опису персонажів-жінок, автори хотіли продемонструвати нижчий або неважливий соціальний статус жінок у вікторіанському суспільстві. Їх використання може свідчити про те, що зооморфи слугували допоміжним засобом для письменників, для кращого уявлення створених ними образів героїнь, для акцентування на їхніх негативних, зрідка позитивних, рисах.

Подальші дослідження в цьому напрямі, зокрема аналіз емоційно-оцінної лексики, використаної в романах, допоможуть виявити, чи вибір авторами цих мовних одиниць може бути показником ставлення до жінок у вікторіанську епоху розвитку Великобританії.

Список літератури:

1. Грижак Л. Емоційно-оцінні слова в портретному зображенні жінок у романі Чарльза Діккенса «Холодний дім». *Лінгвістичні студії / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса*. Вінниця. 2017. Вип. 34. С. 64–68.
2. Давидова Т. В. Актуалізація концепту God. у вікторіанському художньому дискурсі. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 53–59.
3. Левіщенко М. С. Концептуальні домінанти англomовного вікторіанського дискурсу та його концептосфера. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир. 2009. № 45. С. 189–193.
4. Міхєєва Т. І. Зооморфізм у термінологічній системі української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27, том 1. С. 19–21.
5. Морозова І. Жінка у стереотипному вікторіанському дискурсі (A woman in the victorian female discourse). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог. 2016. Вип. 61. С. 218–220.
6. Морозова І. І. Моно- й кросгендерні комунікативні ситуації англomовного жіночого дискурсу XIX та XXI століть. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса. 2017. Вип. 9. Т. 1. С. 161–165.
7. Новосадська О. Б. Образ вікторіанської жінки у романі Мері Бреддон «Таємниця Леді Одлі». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог. 2016. Вип. 62. С. 255–257.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
9. Шамина Н. В. Женская проблематика в викторианском романе 1840–1870-х годов : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Саранск, 2005. 235 с.
10. Gryzhak L. Evaluative Adjectives In The Portrayal Of Victorian Women. *Linguaculture. International Journal of the Iași Linguaculture Centre for (Inter)cultural and (Inter)lingual Research*. Iasi. 2018. Volume 9. Number 1. P. 85–97.
11. Verovkina O., Hontar V. The idea of “new woman” in the novels of english Victorian age writers. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог. 2019. Вип. 5(73). С. 17–19.
12. Dickens C. Bleak House. London : Penguin Classics, 2003. 1036 p.
13. Dickens C. Great Expectations. London : Penguin Classics, 2002. 544 p.
14. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>
15. Thackeray W. M. The Newcomes. London: Penguin Classics, 1996. 880 p.
16. Thackeray W.M. Vanity Fair. London: Penguin Classics, 2003. 912 p.
17. Wilhelm B. The Role of Women in Victorian England Reflected in Jane Eyre. GRIN Verlag. 2007. 44 p.

Hryzhak L. M. ZOOMORPHISM IN WOMEN'S CHARACTERISATION IN VICTORIAN NOVELS

The article deals with the peculiarities of zoomorphic characterization of female characters in the novels written in the Victorian era. The author analyzes novels written by Ch. Dickens and W. M. Thackeray in order to ascertain what zoomorphic metaphors, positive or negative, these writers preferred to use to compare female characters with animals of various types. The attribution of the zoo lexeme to the positive or

negative evaluation of the heroines depends on three key factors, namely on the denotative meaning of the zoo lexeme itself, on the attributive words it is used with, and on the context of its use. The last two factors play a significant role, as they can give a negative colouring to the positive zoo lexeme and vice versa. Taking into account these factors, the study revealed that the authors in the analysed novels preferred the negative zoomorphic names for the female characters, comparing them to animals as a whole, and likening them to all kinds of wild and domestic animals, such as amphibians, aquatic animals, insects, arachnids, birds, reptiles, mammals. The use of wild animals in zoomorphic metaphors prevails over the use of domestic animals. Among the zoomorphic metaphors that writers used to characterize women, there were ordinary wild animals as well as exotic and mythological ones. For the positive characterization of female characters, Ch. Dickens used only one zoomorphic metaphor, and W. M. Thackeray likened them to birds.

The predominance of negative zoomorphic metaphors for describing women characters may indicate that writers used them to enhance the negative image of their heroines, but further studies of other emotional-evaluative linguistic units used in the novels will help identify whether the choice of linguistic units by authors may unveil the social status of women and attitude to them in the Victorian era of Britain.

Key words: *Victorian era, zoo lexeme, zoomorphic metaphor, female character, novel.*